

сказу і дзеепрыслоўем або дзеепрыслоўным зваротам. Значна радзей перакладчык ужываў такі тып трансфармацый, як пераклад рознымі часцінамі мовы.

Вельмі рэдка пры перакладзе *дзеепрыметнікі* або *дзеепрыметныя звароты* перакладаюцца дзеепрыметнікамі або дзеепрыметнымі зваротамі.

Як адзначалася раней, дадзеныя асаблівасці абумоўлены не толькі абмежаваным ужываннем дзеепрыметнікаў у мэтавай мове, але і іх адрозненнямі ў аб’ёме граматычнага значэння дзеепрыметнікаў у англійскай і беларускай мовах. Гэта яшчэ раз падкрэслівае важнасць усведамлення перакладчыкам спецыфікі разглядаемых канструкцый і неабходнасць пільнай увагі да іх пры мастацкім перакладзе.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Алексеева, И.С. Введение в переводоведение: Учебное пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Академия, 2004. – 352 с.
2. Бархударов, Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – М.: Междунар. отношения, 1975. – 40 с.
3. Бурлакова, В.В. Синтаксические структуры современного английского языка / В.В. Бурлакова. – М.: Просвещение, 1984. – 112 с.
4. Иванова, И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка: Учебник / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. – М.: Высш. шк., 1981. – 285 с.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія / навук. рэд. А.А. Лукашанец. – Мінск: Беларус. Навука, 2007. – 351 с. – С. 229-234.
6. Комиссаров, В.Н. Слово о переводе. – М.: Междунар. отнош., 1973. – 216 с.
7. Мисуно, Е.А. Building up Strategies in Translation (Перевод с английского языка на русский. Практикум) / И.В. Шаблыгина. – Минск.: АБЕРСЭВ, 2009. – 255 с.
8. Мосина, В.Г. Три главные книги Джорджа Оруэлла / В.Г. Мосина; Моск. пед. гос. ун-т. – М.: Магистр, 1999. – 215 с.
9. Сопоставительное изучение грамматики и лексики русского языка с чешским и другими славянскими языками / Под ред. А.Г. Широковой и Вл. Грабье. – М.: МГУ, 1983. – 311 с.
10. Швейцер А. Возможна ли общая теория перевода? // Тетради переводчика. – М.: Междунар. отношения, 1970. – Вып.7. – С.35 – 45.

**М.В. Хоміч**

### **БЕЛАРУСКІЯ І ПОЛЬСКІЯ ПРАСАДЫЧНЫЯ АДЗІНКІ НА ЗАНЯТКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ЯК ЗАМЕЖНАЙ: КАМПАРАТЫЎНЫ АСПЕКТ**

Рытміка-інтанацыйная сістэма мовы з’яўляецца найбольш адкрытай з пункту погляду экспрэсіўнасці, аднак належыць да найменш распрацаваных галін мовазнаўства, асабліва ў межах дысцыпліны “Беларуская мова як замежная”. Інтанацыйная сістэма сучаснай беларускай мовы неадназначна засвойваецца іншафонамі.

У беларускай мове традыцыйна вылучаюцца сем тыпаў інтанацыйных канструкцый (ІК):

ІК-1. У перадцэнтравай частцы рух тону роўны, на цэнтры паніжаецца. Ужываецца ў апавядальных простых, назыўных і ў складаных сказах з простаю мовай: *Госці прыехалі. У пушчах Палесся.*

ІК-2. Галосны цэнтра вымаўляецца з зыходным (або роўным) рухам тону. У перадцэнтравай частцы тон даволі высокі, у пасляцэнтравай – ніжэйшы. Агульны тон больш высокі, чым у ІК-1. Канструкцыя ўласціва пытальным сказам з пытальным словам, ужываецца пры звароце, загадзе, патрабаванні: *Зачыніце дзверы! Калі госці прыехалі?*

ІК-3. Перадцэнтравая частка вымаўляецца на сярэднім тоне. На цэнтры тон рэзка павышаецца, у канцы націскага склада рух тону можа быць роўным ці зыходным. Ужываецца ў пытальных сказах без пытальнага слова: *Вы любіце чытаць?*

ІК-4. Тон сярэдні або нязначна паніжаецца перад самым цэнтрам. Галосны цэнтра вымаўляецца на ўзроўні тону, ніжэйшым за перадцэнтравы. У пасляцэнтравай частцы тон вышэйшы за цэнтральны і перадцэнтравы. Выразна выяўляецца ў няпоўных сказах з супастаўляльным злучнікам *а*: *Сёння ты працуеш. – А заўтра?* ІК-4 больш уласціва афіцыйнаму маўленню, фіксуецца ў зваротах, прывітаннях: *Дарагія госці. // Сюды, калі ласка!*

ІК-5. Мае два інтанацыйныя цэнтры, якія ідуць адзін за адным або раздзелены некалькімі складамі. У перадцэнтравай частцы тон сярэдні, на першым цэнтры тон павышаецца, на другім – паніжаецца. Найбольш ярка праяўляецца пры выражэнні захаплення, пажадання, шкадавання ў клічных сказах; у пытальных сказах перадае нецярпенне, незадаволенасць: *Ча-роў-на! Якая прыгажосць!*

ІК-6. У перадцэнтравай частцы тон сярэдні, галосны цэнтра вымаўляецца з узыходным тонам, высокі тон захоўваецца ў цэнтральнай частцы. Выражае высокую ступень праяўлення якасці: *А кветак тут колькі!*

ІК-7. Перадцэнтравая частка вымаўляецца на сярэднім узроўні, цэнтр – з узыходным тонам. Галосны цэнтра заканчваецца змычкай галасавых звязак, што успрымаецца як перапынак гучання галоснага гука. Канструкцыя выражае экспрэсіўнае адмаўленне ці сцвяржэнне, адценне незадаволенасці: *Якое там адначні! Не, не так гэта!*

Што да польскай слоўнай прасоды, то яе спецыфіка найперш праяўляецца ў наяўнасці фіксаванага нанаціску на перадапошнім складзе, таму мэтазгодна прааналізаваць асаблівасці інтанацыі польскай мовы і улічыць іх пры тлумачэнні беларускіх прасадых адзінак на занятках па беларускай мове як замежнай у польскамоўнай аўдыторыі.

**Інтанацыя апавядальнага сказа** прадстаўлена ў польскай мове двума меладыхнымі варыянтамі.

1) У першым варыянце на націскным складзе адбываецца паніжэнне інтанацыі, пераднаціскны склад знаходзіцца вышэй, а паслянаціскны – ніжэй за націскны. Пры гэтым націскны склад можа выклікаць паніжэнне мелодыкі, што адбываецца або больш нізкім яго становішчам, або рухам тону, які рэзка

паніжаецца. У апошнім выпадку націскны склад можа пачынацца на адным узроўні з папярэднім.

2) Другі варыянт адрозніваецца ад першага наяўнасцю невялікага ўзмацнення, якое ажыцяўляецца або ў націскным складзе, або на мяжы пераднаціска і націскага складу. Напрыклад: *Ciezarówki*. Аднак у большасці выпадкаў, гэты ўздым ажыцяўляецца менавіта перад націскным складам і не мае ніякага дачынення да падзелу фразы на словы.

**Інтанацыя пыталнага сказа без пыталнага слова** прадстаўлена трыма варыянтамі.

1) Націскны склад размешчаны паміж пераднаціскным і паслянаціскным складамі.

2) Націскны склад размешчаны ніжэй за пераднаціскны, а паслянаціскны займае самую высокую пазіцыю:

3) Націскны склад знаходзіцца высока, за ім пачынаецца спад інтанацыі.

Такім чынам, інтанацыя ў пыталных сказах без пыталнага слова ў польскай мове прадстаўлена сярэдняй, нізкай і высокай пазіцыямі націскага склада, але пры гэтым пераважае тып з нізкім становішчам націскага ці з паступовым павышэннем тону на паслянаціскным складзе. Часам паніжэнне тону да націскага складу бывае значным: *Czy nie ma pan drobnych?*

Істотным з'яўляецца той факт, што ў тых выпадках, калі цэнтр пыталнага сказа змяняе сваю пазіцыю, на першым цэнтры ажыцяўляецца толькі тып з павышаным паслянаціскным складам: *Normalne czy ulgowe? Lubisz mocną czy słabą?* Такім чынам, другі паслянаціскны склад тут павышаны.

Размеркаванне працягласці ў пыталных сказах без пыталнага слова адзначаецца значным працягам апошняга склада. Крывая інтэнсіўнасці рэзка зніжаецца да апошняга склада, прычым націскны склад вылучаны ў параўнанні з паслянаціскным, але ён можа быць роўны папярэдняму складу ці вышэйшы за яго.

Мелодыка **пытальнага сказа з пыталным словам** у польскай мове істотна адрозніваецца ад мелодыкі аналагічных сказаў ва ўсходнеславянскіх і паўднёvasлавянскіх мовах. У польскай мове ёсць таксама два цэнтры – на пыталным слове і на тэрмінальным участку. Аднак на апошнім цэнтры ажыцяўляецца не паніжэнне, а уздым (пры агульным паніжэнні фразы у цэлым). Трэба адзначыць, што такое паніжэнне можа ажыцяўляцца як на апошнім націскным складзе, так і на апошнім гуку: *Kiedy pani ma egzamin?* Павышэнне тону на канцы можа рэалізавацца не толькі рухам тону, але павышэннем пазіцыі гука пры манатонным руху ў асобных галосных: *A czym pan jest z zawodu?* Гэты сказ мае рух з высокім становішчам апошняга галоснага.

Працягласць у сказах такога тыпу мае тры цэнтры – на пыталным слове (дзе працягласць найменшая), на апошнім націскным галосным і на паслянаціскным, гэтыя апошнія цэнтры могуць быць роўныя адзін аднаму ці паслянаціскны можа быць больш працяглым. Інтэнсіўнасць у сказах такога

тыпу можа мець два пікі. Першы з іх знаходзіцца на пыталным слове або на першым семантычна істотным слове пасля пыталнага, другі цэнтр – у канцы. У выпадку кароткіх фраз першы цэнтр можа знаходзіцца і на пыталным слове: *Jak się nazywasz? Co on wyprawia?*

**Пыталны сказ з А** мае аднатыпную мелодыку – нізкае становішча націскага склада з далейшым павышэннем: *A Włodek?* Але павышэнне можа адбывацца і на апошнім складзе: *A słoń? A pan?* Такія канструкцыі характарызуюцца рознай інтэнсіўнасцю: у тых выпадках, калі асноўнае слова аднаскладовае, яна з’яўляецца зыходнай, калі ж асноўнае слова шматскладовае – дугападобнай.

**Клічныя сказы** ў польскай мове прадстаўлены даволі разнастайна. Меладычна іх інтанацыя мае выгляд трохкутнакавай фігуры. Працягласць у клічных сказах максімальная. Напрыклад, у сказе *Jak tu plynko!* звяртае на сябе ўвагу той факт, што меладычная вяршыня прыпадае на слова *tu*, якое пры гэтым з’яўляецца найменш інтэнсіўным (галоўнае націскае слова – *plynko*). Такім чынам, можна выказаць наступную гіпотэзу: у польскім клічным сказе павінна быць выканана пэўная фігура з нефіксаваным семантычным цэнтрам (у беларускай мове цэнтр клічнага сказа абавязкова знаходзіцца на галоўным націскным слове).

Вывучаючы спецыфіку падачы моўнага матэрыялу на занятках па беларускай мове як замежнай трэба адзначыць, што польскамоўныя навучэнцы, як правіла, маюць пэўныя праблемы ў засваенні правілаў беларускай інтанацыі пыталных сказаў, паколькі яна істотна адрозніваецца ад інтанацыі пыталных сказаў у польскай мове. Таму, для таго каб навучыць студэнтаў правільна карыстацца інтанацыйнымі канструкцыямі беларускай мовы ў працэсе камунікацыі, на занятках неабходна выкарыстоўваць дыялагічнае маўленне, будаваць заняткі з апорай на жыццёвыя сітуацыі, выкарыстоўваць драматызацыю пэўнага дзеяння або сітуацыі. Выкладчыку ў працэсе правядзення заняткаў трэба абавязкова звяртаць увагу на адрозненні паміж польскай і беларускай інтанацыяй, карыстаючыся пры гэтым адпаведнымі прыкладамі, якія могуць быць запісаны на электронныя носыбіты інфармацыі. Пры гэтым можна самастойна падабраць адпаведныя тэме заняткаў сказы дыялогі, тэмы для дыскусіі, абмеркавання, урыўкі з вершаў ці праявічных твораў. У працэсе выканання гэтых практыкаванняў выкладчык на ўласным прыкладзе дэманструе, як правільна трэба карыстацца інтанацыяй. Неабходна дакладна тлумачыць, у чым заключаецца розніца паміж беларускай і польскай інтанацыяй, карыстаючыся пры гэтым адпаведнымі графічнымі сімваламі, якія ілюструюць спад ці, наадварот, уздым інтанацыі.

Пры азнаямленні польскамоўных навучэнцаў са спецыфікай інтанацыі сучаснай беларускай мовы можна карыстацца імітацыйнымі практыкаваннямі, якія прымяняюцца на ўсіх этапах навучання мове для фарміравання фанетычных, лексічных і граматычных навыкаў. Пры выкананні практыкаванняў такога тыпу навучэнец паўтарае фразу ўслед за выкладчыкам

або дыктарам. Якасць выканання задання ацэньваецца ў залежнасці ад ступені адпаведнасці ўзору. Выкананню практыкавання звычайна папярэднічае каманда: “*Слухайце і паўтарайце*”. Напрыклад: *Пацвердзіце, што прапанаванае выказванне правільнае.*

– *Васіль добры чалавек?*

– *Так, Васіль добры чалавек.*

Аднак імітацыйныя практыкаванні не прыносяць жаданых вынікаў, бо іншафоны, як правіла, не чуюць беларускай інтанацыі, не адчуваюць адпаведнай розніцы паміж беларускай і польскай мелодыкай. Таму імітацыйным практыкаванням можна надаць і пэўны умоўна-камунікацыйны характар, што можа паспрыяць лепшаму засваенню моўнага матэрыялу.

Практыкаванні на развіццё інтанацыйнага слыху могуць быць заснаваныя на: 1) паўтарэнні некалькіх прыкладаў аднаго і таго ж інтанацыйнага ўзору за выкладчыкам ці дыктарам; 2) маляванні графічнай схемы інтанацыі прапанаваных выкладчыкам сказаў / прыкладаў; 3) на матэрыяле дыялагічных практыкаванняў, якія могуць быць рэалізаваны ў працы у парах ці групам: выкладчык на дошцы павінен намалюваць інтанацыйныя схемы асобных рэплік дыялогаў, якія будуць потым адпрацаваны непасрэдна пад яго кіраўніцтвам. У працэсе правядзення заняткаў выкладчыку неабходна пастаянна кантраляваць навучэнцаў, дапамагаць ім выпраўляць памылкі. Выкладчыку таксама абавязкова трэба валодаць роднай мовай навучэнцаў, каб іншафоны маглі звярнуцца да выкладчыка, а ён мог свабодна і даходліва растлумачыць незразумелы матэрыял.

Матэрыял рытміка-інтанацыйных практыкаванняў засвойваецца больш паспяхова пры выкарыстанні на занятках спецыяльна адрэдагаваных (адаптаваных) друкаваных тэкстаў, з якімі карэлююць гуказапісы, відэазапісы і іншыя сродкі нагляднасці.

**І.У. Швайка**

## **МАЎЛЕНЧЫ ЭТЫКЕТ БЕЛАРУСАЎ: ТРАДЫЦЫІ І СУЧАСНАСЦЬ**

У апошнія дзесяцігоддзе назіраецца павялічэнне цікавасці да нашай роднай мовы. У Рэспубліку Беларусь прыязджаюць замежныя студэнты, каб або вывучыць беларускую мову, або павысіць свае веды ў гэтай дысцыпліне. Іншафоны павінны з самых першых заняткаў карыстацца беларускімі этыкетнымі мадэлямі і разумець, што матэрыяльная база мовы не абмяжоўваецца словамі вітання, развітання, просьбы і прабачэння. Сучасная беларуская мова вызначаецца наяўнасцю разнастайных этыкетных сітуацый і вялікай колькасць іх канструкцый: прапанова, просьба, дазвол, забарона, згода / нязгода і інш. У гэтым артыкуле мы звернем увагу на сітуацыю “вітання” і яе асноўныя маўленчыя мадэлі.

Слова “**этыкет**” запазычана з французскай мовы (etiquette) і мае значэнні: “ярлык”, “этыкетка”, “надпіс”, “цырыманіал”, “этыкет”. Уладзімір Даль у сваім